

e-mentor

DWUMIESIĘCZNIK SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
WSPÓŁWYDAWCA: FUNDACJA PROMOCJI I AKREDYTACJI KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH

2018, nr 3 (75)

Marek Rocki, *Czy nowe kierunki studiów są na innowacyjność szkół wyższych?*, „e-mentor” 2018, nr 3(75), s. 14–21, <http://dx.doi.org/10.15219/em75.1358>.

Czy nowe kierunki studiów są dowodem na innowacyjność szkół wyższych?

Marek Rocki*

Odejście od państwowego charakteru dyplomu ukończenia studiów (2011 rok) oraz – jednocześnie – likwidacja listy kierunków prowadzonej przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego spowodowały formalne uwolnienie innowacyjności uczelni wyższych. Wcześniej dla wprowadzenia nowego (nieistniejącego na liście ministra) kierunku studiów konieczne było przeprowadzenie czasochłonnnych, biurokratycznych procedur i uzyskanie pozytywnej opinii Polskiej Komisji Akredytacyjnej. Po zmianach ustawowych wiele uczelni wykorzystało szansę na stworzenie i wprowadzenie w praktykę nauczania własnych pomysłów na kierunki studiów. Jak jednak wskazują analizy, przyczynami tej innowacyjności nie zawsze były rzeczywiste zmiany programowe.

Uwarunkowania innowacyjności uczelni wyższych

Znane porzekadło głosi, że nie ma nic bardziej praktycznego niż dobra teoria¹. Szeroko je uogólniając można przyjąć, że dla kreatywności (rozumianej jako generowanie pomysłów dla nowych, ulepszonych sposobów wymyślenia rzeczy) i innowacyjności (rozumianej jako wdrożenia tych pomysłów, por. Styhre, Sundgren, 2005, s. 27) – a więc zdolności do wprowadzania w życie nowych rozwiązań i produktów, zwiększania efektywności działania i podnoszenia konkurencyjności przedsiębiorstw – istotne są związki pomiędzy nauką i praktyką gospodarczą. Z jednej strony, aby móc formułować teorie, weryfikować je i wdrażać w życie, konieczne jest ciągle

zbieranie i uogólnianie doświadczeń (inaczej mówiąc, dostarczanie przez praktykę gospodarczą zbiorów informacji do badań naukowych). Z drugiej strony, weryfikująca rola praktyki gospodarczej związana jest zarówno z oceną prawidłowości hipotez i twierdzeń formułowanych przez naukowców, jak i oceną absolwentów kształconych w uczelniach wyższych i innych instytucjach edukacyjnych. Ocena absolwentów przez pracodawców jest jednocześnie nierozzerwalnie związana z oceną programów nauczania, a te przecież związane są z postępem nauki i wykorzystaniem badań naukowych w dydaktyce. Warto dodać, że sprzyja to konkurencji pomiędzy tymi instytucjami i tworzy rynek usług edukacyjnych.

Można przyjąć, że możliwość współpracy i świadomość jej roli pojawiają się najczęściej w przypadku przedsiębiorstw, które zatrudniają pracowników o wysokim stopniu profesjonalizmu, odpowiednim wykształceniu i świadomości potrzeby współpracy z ośrodkami naukowymi. Z tego powodu przedsiębiorcy powinni oceniać oferowane efekty kształcenia i sugerować kierunki ich doskonalenia, a nawet zamawiać kształcenie dopasowane do potrzeb gospodarki. Sprzyjają takim działaniom uprawnienia pracodawców zapisane w prawie o szkolnictwie wyższym (Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, między innymi art. 62 i 251²).

Nauka (teoria) i praktyka powinny zatem żyć w symbiozie, wzajemnie się stymulować, wzbogacać i wspomagać w rozwoju. Dzięki temu może wzrastać potencjał kreatywności i innowacyjności, który

* Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

¹ Ludwig Boltzmann (1844–1906) – fizyk.

² Art. 62. [Studia dualne] Uczelnia może prowadzić studia dualne, które są studiami o profilu praktycznym prowadzonymi z udziałem pracodawcy.

Art. 251. [Skład PKA] 4. Kandydatów na członków PKA mogą zgłosić uczelnie, Rada Główna Nauki i Szkolnictwa Wyższego, zwana dalej „RGNiSW”, Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich, Konferencja Rektorów Publicznych Uczelni Zawodowych, Konferencja Rektorów Zawodowych Szkół Polskich, prezydium PKA, PSRP, ogólnokrajowe stowarzyszenia naukowe i organizacje pracodawców.

Warto podkreślić, że rola pracodawców wskazywana była także w poprzedniej Ustawie, m.in. w artykule 4., gdzie ustęp 4. wskazywał, że uczelnie współpracują z otoczeniem społeczno-gospodarczym, w szczególności w zakresie prowadzenia badań naukowych i prac rozwojowych na rzecz podmiotów gospodarczych, w wyodrębnionych formach działalności, w tym w drodze utworzenia spółki celowej, o której mowa w art. 86a, a także przez udział przedstawicieli pracodawców w opracowywaniu programów kształcenia i w procesie dydaktycznym.

Czy nowe kierunki studiów są dowodem na innowacyjność...

stanowi nieodzowny warunek wzrostu gospodarczego. Kreatywność i innowacyjność pojawiają się także w działaniach uczelni wyższych. O badaniach w tym zakresie prowadzonych w polskich uniwersytetach pisali między innymi Justyna M. Bugaj i Marek Szarucki (2018).

Z dotychczasowych rozważań wynika, iż jednym z oczekiwanych – społecznie i medialnie – efektów innowacyjności uczelni wyższych jest doskonalenie oferty dydaktycznej w powiązaniu z najnowszymi osiągnięciami nauki. Innowacyjność ta jest najczęściej utożsamiana z tworzeniem „nowych” kierunków studiów. Oczekuje się bowiem, że uczelnie, w odpowiedzi na zmieniające się zapotrzebowanie gospodarki (społeczeństwa, rynku pracy, kandydatów na studia), będą tworzyć nowe kierunki studiów. Aspektowi innowacyjności w tworzeniu kierunków studiów poświęcone jest niniejsze opracowanie. Jego celem jest zweryfikowanie hipotezy stwierdzającej, że – co do zasady – źródła innowacyjności, która polega na tworzeniu nowych kierunków studiów, w rzeczywistości są inne niż te, które wynikają z rzetelnych analiz zapotrzebowania wykazywanego przez pracodawców na rynku pracy.

Kierunek studiów

Poza zasadniczym nurtem rozważań niniejszego tekstu pozostają kwestie definiowania i klasyfikowania nauki oraz wynikające z tego problemu powiązania kierunków studiów z prowadzonymi badaniami naukowymi. O skali problemu mogą świadczyć choćby dyskusje nad klasyfikacją stosowaną przez OECD³, podczas prac nad nową ustawą regulującą działanie szkół wyższych i w zestawieniu z klasyfikacją wynikającą z praktyki Polskiej Akademii Nauk⁴. Pośrednio jednak klasyfikacja ta miała daleko idący wpływ na kreowanie nowych kierunków studiów oferowanych przez uczelnie. Konstatacja ta wynikała z formalnej

(powstającej z obowiązującego prawa) definicji kierunku studiów: była to wyodrębniona część jednego lub kilku obszarów kształcenia, a obszarami kształcenia były⁵: nauki humanistyczne, nauki społeczne, nauki ścisłe, nauki przyrodnicze, nauki techniczne, nauki rolnicze, leśne i weterynaryjne, nauki medyczne, nauki o zdrowiu i nauki o kulturze fizycznej traktowane łącznie, oraz kształcenie w zakresie sztuki. Uczelnia musiała przy tym przyporządkować prowadzony (proponowany do uruchomienia) kierunek studiów do co najmniej jednego obszaru nauki⁶ (obecnie do co najmniej jednej dyscypliny w jednej z ośmiu dziedzin naukowych⁷).

Wspomniane „kilka obszarów” w praktyce dotyczyło wielu z prowadzonych kierunków studiów, przykładowo *ekonomia* czy *demografia* musiały być realizowane na pograniczu nauk ścisłych i nauk społecznych. Rolą uczelni było jednak precyzyjne określenie proporcji udziału poszczególnych obszarów kształcenia (obszarów nauk, a w konsekwencji dziedzin nauki). Określenie takich udziałów niosło za sobą skutki finansowe dla uczelni, ze względu na tak zwane wskaźniki kosztochłonności studiów, przyporządkowywane poszczególnym obszarom. Należy tu podkreślić, że oszacowanie takich udziałów powinno mieć podstawy merytoryczne, związane z zakładanymi efektami kształcenia, a nie z oczekiwanymi skutkami finansowymi (o czym dalej w niniejszym opracowaniu).

W świetle przepisów obowiązujących do 2011 roku kierunek studiów definiowany był poprzez podanie nazw i liczby godzin zajęć z poszczególnych przedmiotów. Po nowelizacji prawa o szkolnictwie wyższym (2011 rok) przyjmowało się opis w postaci zakładanych efektów kształcenia, co wynikało z założenia, że wiedza, umiejętności i postawy charakteryzujące absolwenta danego kierunku studiów mogą być w różnych uczelniach (jednostkach prowadzących kształcenie) uzyskiwane w rozmaity sposób⁸. Oznacza

³ Według wykazu dziedzin nauki i technik w klasyfikacji OECD stosuje się sześć obszarów: nauki przyrodnicze, nauki inżynierskie i techniczne, nauki medyczne i nauki o zdrowiu, nauki rolnicze, nauki społeczne, nauki humanistyczne (Frascati Manual, OECD, 2015).

⁴ Przykładowo na Wydziale I Nauk Humanistycznych i Społecznych Polskiej Akademii Nauk powołano między innymi komitety: Nauk Demograficznych, Nauk Ekonomicznych, Nauk o Finansach, Nauk Organizacji i Zarządzania, a także Komitet Socjologii oraz Statystyki i Ekonometrii, podczas gdy w klasyfikacji OECD w dziedzinie ekonomia i biznes występują jako dyscypliny: ekonomia i ekonometria, stosunki przemysłowe, biznes i zarządzanie, a w dziedzinie socjologia: demografia. W klasyfikacji OECD nie ma finansów, a statystyka występuje w dziedzinie matematyka.

⁵ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 listopada 2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego.

⁶ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych. Należy przy tym odnotować, że obszary nauk są *de facto* tożsame z obszarami kształcenia. W dyplomie ukończenia studiów umieszcza się nazwę kierunku, specjalności, obszaru kształcenia oraz profilu kształcenia.

⁷ Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce: art. 53. [Kierunki, poziomy i profile studiów] 1. Uczelnia prowadzi kształcenie na studiach na określonym kierunku, poziomie i profilu. Uczelnia przyporządkowuje kierunek do co najmniej jednej dyscypliny. Przy czym Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 roku wprowadza osiem dziedzin: nauk humanistycznych, nauk inżyniersko-technicznych, nauk medycznych i nauk o zdrowiu, nauk rolniczych, nauk społecznych, nauk ścisłych i przyrodniczych, nauk teologicznych oraz dziedzinę sztuki; łącznie wskazano w nich 38 dyscyplin.

⁸ Najdalej idącą konsekwencją tego rozwiązania jest odejście od „państwowego” dyplomu ukończenia studiów i nadanie uczelniom faktycznej autonomii programowej – to uczelnia odpowiada za oferowane i realizowane programy studiów. W efekcie jednocześnie powstają nowe kierunki studiów.

to jednocześnie, że podobnym efektem kształcenia uczelnie mogą nadawać odmienne nazwy, ale także – że z daną nazwą kierunku mogą być powiązane inne efekty kształcenia, w zależności od uczelni, która ten kierunek prowadzi. Odpowiednie przykłady zostaną wskazane w dalszej części opracowania. Warto też odnotować, że przyjęcie zakładanych efektów kształcenia za punkt wyjścia do tworzenia programu studiów oznacza, że uczelnia może być „oceniana”, czy zagwarantowała absolwentowi uzyskanie tych efektów. Szczegółowe dane w tym zakresie można uzyskać między innymi analizując Ekonomiczne Losy Absolwentów (www.ela.nauka.gov.pl; przykładową analizę takich danych zawarto w publikacji Rocki, 2017).

Z powyższych uwag wynika nieformalna, ale użyteczna definicja kierunku studiów: jest to kompleksowy, spójny opis efektów kształcenia, sformułowany przez uczelnię, a wskazujący na wiedzę, umiejętności i postawy charakteryzujące absolwenta. Wiedza i umiejętności wskazywane w efektach kształcenia muszą oczywiście nawiązywać do konkretnych obszarów badań naukowych⁹.

Należy tu wskazać, że odrębnym zagadnieniem jest tworzenie nowych specjalizacji (specjalności) w ramach istniejących kierunków studiów. Formalnie jest to łatwiejsze i szybsze, ze względu na procedury wynikające z przepisów o warunkach prowadzenia studiów.

Zwiększanie liczby kierunków studiów a innowacyjność

Potrzeba tworzenia nowych ofert dydaktycznych – wynikających z rozwoju badań naukowych, a także oczekiwań społeczeństwa i gospodarki – wydaje się oczywista. Jednak faktyczne przyczyny tworzenia oferty nazywanej nowym kierunkiem studiów mają inne źródła, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

Innowacyjność uczelni może polegać na wykorzystaniu nowych metod i form nauczania, wprowadzaniu do procesu nauczania najnowszych osiągnięć nauki, kreowaniu nowych specjalności, pozyskiwaniu nowych kadr naukowo-dydaktycznych, usprawnianiu infrastruktury wykorzystywanej w toku nauczania,

czy ciągłym doskonaleniu programów nauczania. Najbardziej widocznym przejawem innowacyjności jest powoływanie nowych kierunków studiów, w których opisie umieszczane są wymienione wcześniej atrybuty wskazujące na innowacyjność. W rzeczywistości tworzenie nowych kierunków studiów tylko w części przypadków może być jednak uznane za faktyczny przejaw innowacyjności. Jak wskazuje praktyka, pojawienie się nowego kierunku może wynikać z wewnętrznej potrzeby doskonalenia oferty dydaktycznej w związku z obserwowanym postępowaniem w zakresie nauk związanych z prowadzonymi wcześniej kierunkami studiów czy próbą nadążania za prognozowanymi oczekiwaniami lub aktualnymi potrzebami rynku pracy, ale może być także na przykład reakcją na zmiany w zasadach finansowania szkolnictwa wyższego lub próbą dostosowania oferty kierunkowej do zatrudnionej kadry akademickiej i posiadanej infrastruktury. *De facto* prawdziwą innowacyjnością można jedynie nazwać działanie wynikające z pierwszego z wymienionych powodów. W praktyce trudno wskazać rzeczywiste motywy tworzenia nowych ofert dydaktycznych (kierunków lub specjalności), gdyż jako argumenty sygnalizowane we wnioskach o nadanie uprawnień do kształcenia na nowym kierunku – przedstawianych do opinii ministrowi, a w konsekwencji Polskiej Komisji Akredytacyjnej – a także w raportach samooceny przedstawianych w toku ocen programowych PKA, zawsze wymieniane są rzetelne i szczegółowe analizy zapotrzebowania rynku pracy i rozwój nauki¹⁰.

Należy dodać, że – jak wskazują analizy (por. Rocki, 2018) – nowe oferty nie zawsze spotykają się z pozytywnym odbiorem pracodawców. Może to świadczyć zarówno o nierzetelności analiz zapotrzebowania rynku pracy, jak i o wadliwej realizacji założonych efektów kształcenia.

Jak już wspomniano, tworzenie nowych kierunków studiów może być symptomem innowacyjności uczelni. Warto odnotować, że w 1994 roku funkcjonowały w Polsce jedynie 74 kierunki studiów¹¹, ale już trzy lata później twórcy koncepcji Akademickiej Komisji Akredytacyjnej przewidywali (w kontekście struktury i kompetencji zespołów AKA) istnienie 93 kierunków (*Jakość kształcenia w szkołach wyższych*, 1997, s. 29–32). W kolejnych latach zmiany w zasadach funkcjonowania szkół wyższych spowodowały,

⁹ Warto odnotować, że obecna, uchwalona w 2018 roku Ustawa nie zawiera jednoznacznej definicji kierunku studiów. Można jednak przyjąć, że definicję kierunku studiów zawiera art. 67 ust.1.: Studia są prowadzone na określonym kierunku, poziomie i profilu na podstawie programu studiów, który określa: 1) efekty uczenia się, o których mowa w ustawie z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, z uwzględnieniem uniwersalnych charakterystyk pierwszego stopnia określonych w tej ustawie oraz charakterystyk drugiego stopnia określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 7 ust. 3 tej ustawy; 2) opis procesu prowadzącego do uzyskania efektów uczenia się; 3) liczbę punktów ECTS przypisanych do zajęć.

¹⁰ Źródłem informacji na ten temat są wnioski rozpatrywane przez zespoły i prezydium PKA. Nie są one obecnie publicznie dostępne, ale modyfikację w tym zakresie wprowadza art. 247 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce: „Uchwałę dotyczącą oceny programowej lub oceny kompleksowej wraz z uzasadnieniem oraz raport zespołu oceniającego wraz ze stanowiskiem uczelni PKA umieszcza w BIP na swojej stronie podmiotowej (...)”, gdyż w raportach zespołów oceniających zawsze uwzględniana jest analiza raportu samooceny, a zazwyczaj także odniesienie do wniosku o nadanie uprawnień do kształcenia.

¹¹ Jak wynika z listu Jerzego S. Ołędzkiego, podsekretarza stanu Ministerstwa Edukacji Narodowej, do rektorów datowanego 29 lipca 1993 roku.

Czy nowe kierunki studiów są dowodem na innowacyjność...

że – szczególnie po uchwaleniu w 2005 roku prawa o szkolnictwie wyższym – nowe kierunki powstawały coraz liczniej. Poszukiwanie nowych ofert wobec sztywnej, bo wynikającej wprost z uprawnień ministra do tworzenia kierunków studiów, struktury oferty dydaktycznej spowodowało tworzenie makrokierunków i studiów międzykierunkowych, a w okresie późniejszym także kierunków unikatowych¹². O ile „klasycznych” kierunków studiów było 118 (od 2005 roku), to liczba makrokierunków w latach 2007–2011 wzrosła z 12 do 45, a liczba studiów międzykierunkowych z 3 do 19.

Tworzenie makrokierunków i studiów międzykierunkowych z pewnością uznać można za przejaw innowacyjności, choć mogło też być interpretowane jako próba przełamania monopolu ministra na tworzenie kierunków studiów. Innym symptomem dążenia uczelni do autonomii programowej było formowanie kierunków unikatowych¹³. W pewnych przypadkach kierunki unikatowe noszą nazwy odróżniające je od innych „typowych” kierunków (np. kierunek *metody ilościowe w ekonomii i systemy informacyjne* w SGH stanowi rozszerzoną wersję dotychczasowego kierunku *informatyka i ekonometria*), ale też występują z nazwami kierunków istniejących w innych uczelniach (np. *filologia angielska* w UAM w Poznaniu)¹⁴, różniąc się jednak zakładanymi efektami kształcenia.

Rewolucyjne zmiany w tym zakresie wprowadziła nowelizacja prawa o szkolnictwie wyższym (2011 rok), znosząc kompetencje ministra do tworzenia kierunku studiów (a w konsekwencji do prowadzenia „listy kierunków”)¹⁵. Rok przed jej wdrożeniem istniało 118 kierunków „typowych”, 45 makrokierunków, 70 kierunków unikatowych, a ponadto 19 uczelni prowadziło studia międzykierunkowe. Do obecnej liczby kierunków wrócimy w dalszej części artykułu.

Kosztowność kierunków studiów

Problem kosztów kształcenia w polskich uczelniach (w szczególności publicznych, por. Dietrich i in., 1999; Sztanderska i in., 2014) doczekał się wielu opracowań, ale w niniejszym tekście będzie

rozpatrywany jedynie z punktu widzenia wskaźników kosztowności występujących w algorytmie podziału dotacji budżetowej między uczelnie. Wskaźniki te stosowane są dla ustalenia przeliczeniowej liczby studentów. W konsekwencji mają one wpływ z jednej strony na strumienie finansowe płynące z budżetu państwa do uczelni, a z drugiej strony na decyzje rekrutacyjne i programowe podejmowane przez uczelnie.

Przed nowelizacją prawa o szkolnictwie wyższym z 2011 roku wskaźniki kosztowności – określone w skali od 1 do 3¹⁶ – poszczególnych kierunków studiów podawane były w komunikatach ministra dotyczących zasad podziału środków finansowych między uczelnie. W praktyce wskaźniki te były stabilne, tak jak stabilna była lista kierunków prowadzona przez ministra. Wskaźniki pierwotnie zdefiniowane były dla kierunków studiów umieszczonych na liście nazw kierunków studiów, następnie na skutek powstawania makrokierunków, tworzenia studiów międzykierunkowych oraz kierunków unikatowych listę tę uzupełniono.

Przykładowo w rozporządzeniu „zmieniającym rozporządzenie w sprawie wskaźników kosztowności” (por. Dz.U. z 2008 r. nr 82, poz. 489) wytypowano 17 kierunków ze wskaźnikiem 1; 11 kierunków ze wskaźnikiem 1,5; 18 kierunków ze wskaźnikiem 2; 37 kierunków ze wskaźnikiem 2,5 oraz 35 ze wskaźnikiem 3. Ponadto ustalono wskaźniki dla makrokierunków, studiów międzykierunkowych i 29 kierunków „innych” – w tych ostatnich przypadkach wskazując konkretne uczelnie prowadzące te kierunki (chodziło o kierunki unikatowe).

Należy odnotować, że wskaźniki kosztów określają proporcję kosztu prowadzenia studiów na danym kierunku do kosztu kierunków przyjętych jako najtańsze (ze wskaźnikiem równym jedności). Jasne jest, że uczelnie albo dążyły do tego, by tworzyć kierunki o wyższych wskaźnikach kosztowności, albo za pośrednictwem Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego występowały do ministra o podwyższenie wskaźnika. Starania uczelni w tym zakresie ilustruje tabela 1., w której wskazano liczbę skutecznych inicjatyw

¹² Makrokierunek to studia prowadzone w danej jednostce organizacyjnej, które w swym programie łączą co najmniej dwie dyscypliny naukowe. Studia międzykierunkowe to z kolei studia prowadzone wspólnie na różnych kierunkach przez uprawnione jednostki organizacyjne uczelni (jednej lub kilku). Faktyczne rozróżnienie makrokierunków od studiów międzykierunkowych związane jest ze wskazaniem podstaw prawnych do ich powoływania i podmiotu (jednostki organizacyjnej uczelni) prowadzącego takie studia.

¹³ O ile makrokierunki i studia międzykierunkowe wykorzystywały listę kierunków utworzonych przez ministra, o tyle uczelnie pragnące realizować własną koncepcję programową występowały o zgodę na prowadzenie kierunku o nazwie ustalonej przez uczelnię, innej niż nazwy kierunków istniejących. Tak więc kierunki unikatowe to kierunki inne niż określone przez ministra, a prowadzone w jednej lub kilku uczelniach na podstawie uprawnień nadanych przez ministra i po uzyskaniu pozytywnej opinii PKA.

¹⁴ Analiza dopasowania takich unikatowych kierunków do potrzeb rynku pracy zawarta jest w Rocki M. (2018b).

¹⁵ Najdalej idącą konsekwencją było odstąpienie od państwowego dyplomu ukończenia studiów. Do 2011 roku uczelnie miały bowiem prawo do wydawania „państwowego dyplomu ukończenia studiów”, a po nowelizacji do wydawania „dyplomu ukończenia studiów”. Symbolicznym wyrazem tej zmiany było usunięcie wymogu umieszczania na dyplomie godła państwowego, co odpowiada standardom dyplomów wydawanych przez praktycznie wszystkie uczelnie na świecie.

¹⁶ Poza wyjątkami, o których mowa w przypisie do tabeli 1.

Tabela 1. Zmiany w liczbie kierunków i makrokierunków studiów, studiów międzykierunkowych i kierunków unikatowych w wybranych latach

wskaźnik	Kierunki standardowe			Makrokierunki		Studia międzykierunkowe		Kierunki unikatowe	
	1993	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011
0,5 ¹	2	–	–	–	–	–	–	–	–
1	13	17	17	3	7	1	4	3	17
1,5	11	11	11	2	5	0	2	7	20
2	13	24	24	1	3	0	1	0	3
2,5	22	34	34	4	17	2	8	8	20
3	13	32	32	2	13	0	4	1	10
Ogółem	74	118	118	12	45	3	19	19	70

¹ Wskaźnik o tej wartości przypisano kierunkom *teologia* i *prawo kanoniczne* prowadzonym na Akademii Teologii Katolickiej, Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej oraz Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, w innych uczelniach te same kierunki miały wskaźnik 1. Dodatkowo dla kierunku *pedagogika* prowadzonego w Szkole Wyższej Pedagogiki Specjalnej przypisano wskaźnik 1,2, podczas gdy dla tego kierunku w pozostałych uczelniach wynosił on 1.

Źródło: decyzje ministra edukacji narodowej z marca 1993 roku oraz rozporządzenia ministra nauki i szkolnictwa wyższego z dnia 2 kwietnia 2007 i 20 maja 2011 roku.

programowych (makrokierunki, studia międzykierunkowe, kierunki unikatowe) o wyższych z reguły wskaźnikach kosztocłonności.

W 2012 roku, w związku z nowelizacją ustawy, która zniósła listę kierunków studiów i dała uczelniom swobodę ich tworzenia i nazywania, rozporządzenie (Dz.U. z 2012 r., poz. 179) wprowadziło wskaźniki kosztocłonności wiążące kierunki studiów z *zastosowaniem wskaźników kosztocłonności poszczególnych dziedzin, do których odnoszą się efekty kształcenia dla danego kierunku studiów. Jeśli efekty kształcenia odnoszą się do więcej niż jednej dziedziny, są uwzględniane procentowe udziały, w jakich program studiów odnosi się do poszczególnych dziedzin nauki.* W przypadku kierunków międzyobszarowych wskaźniki wyznaczane są jako średnia ważona wskaźników dla poszczególnych obszarów, a wagami są udziały efektów (mierzone liczbą punktów ECTS) przyporządkowanych poszczególnym obszarom.

Kreatywność „kierunkowa”

Na kreatywność uczelni w tworzeniu nowych kierunków wskazują coroczne Komunikaty Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (por. Komunikat, 2018 i wcześniejsze). Pojawiają się kierunki wcześniej nieistniejące, ale także nowe wersje kierunków „klasycznych”¹⁷. Przykładowo w Komunikacie z 2018 roku kierunek *inżynieria zarządzania* występuje

z trzema różnymi wskaźnikami kosztocłonności¹⁸, *kosmetologia* w latach 2016–2018 uzyskała decyzje o sześciu różnych wskaźnikach¹⁹, a *pielęgniarstwo* o pięciu różnych wskaźnikach²⁰. Oznacza to, że uczelnie zaproponowały rozmaite udziały dziedzin, do których odniesione są efekty kształcenia, a więc, że mimo jednakowej nazwy są to merytorycznie (programowo) różne kierunki. Takie inicjatywy zdają się potwierdzać innowacyjność polegającą na poszukiwaniu nowej, lepiej dopasowanej do potrzeb rynku pracy koncepcji kształcenia. Jednakże mogą też wskazywać na kreatywność polegającą na dopasowaniu przez uczelnie efektów kształcenia do kompetencji naukowych zatrudnionej kadry, czego konsekwencją jest pojawienie się w poszczególnych uczelniach różnych proporcji efektów kształcenia związanych z poszczególnymi dziedzinami nauki.

Dane z tabeli 1. wskazują na jeszcze inną możliwość: potwierdzają kreatywność uczelni polegającą na tworzeniu nowych ofert dydaktycznych w taki sposób, by uzyskać lepszą (korzystniejszą z punktu widzenia finansów uczelni) przeliczeniową liczbę studentów.

Przykładem kreatywności uczelni w tworzeniu nowej oferty dydaktycznej może być zawarte w tabeli 2. zestawienie decyzji z lat 2016–2018 o nadaniu wskaźnika kosztocłonności kierunkom związanym z turystyką. Warto zwrócić uwagę, że wskaźniki kosztocłonności wahają się od 1 do 2, a co więcej,

¹⁷ Przykładowo w Komunikacie z 2018 r. umieszczono 166 kierunków nowych, nowo powołanych i/lub przekształconych.

¹⁸ Politechnika Poznańska 1,8; Politechnika Łódzka 1,9; Politechnika Wrocławska 2,3.

¹⁹ Uniwersytet Jana Kochanowskiego 2,0; Podhalańska PWSZ i Akademia Jana Długosza 2,4; PWSZ w Koninie 2,6; PWSZ w Koszalinie 2,8; Akademia Pomorska w Słupsku 2,9; PWSZ w Pile 3.

²⁰ PWSZ w Chełmie i PWSZ we Włocławku 2,0; PWSZ w Skierniewicach 2,7; PWSZ w Koninie i Akademia Jana Długosza 2,8; Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach 2,9; PWSZ w Wałbrzychu i PWSZ w Zamościu 3,0.

Czy nowe kierunki studiów są dowodem na innowacyjność...

Tabela 2. Wskaźniki kosztochłonności dla różnych wariantów kierunku *turystyka*

Nazwa kierunku	Uczelnia	Wskaźnik kosztochłonności
Turystyka	Uniwersytet Wrocławski	2,0
Turystyka	Uniwersytet Śląski w Katowicach	1,6
Turystyka	Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	1,5
Turystyka historyczna	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	1,5
Turystyka historyczna i dziedzictwo kulturowe	Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	1,4
Turystyka historyczna i kulturowa	Uniwersytet Rzeszowski	1,5
Turystyka i kultura śródziemnomorska	Uniwersytet Opolski	1,1
Turystyka i rekreacja	Politechnika Koszalińska	1,7
Turystyka i rekreacja	Politechnika Częstochowska	1,6
Turystyka kulturowa	Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II	1,5
Turystyka międzynarodowa, hotelarstwo i usługi czasu wolnego	Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	1,5
Turystyka przyrodnicza	Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	1,9
Turystyka religijna	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	1,0

Źródło: Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 lutego 2018 r. i odpowiednie komunikaty wcześniejsze.

nawet w przypadku kierunku o identycznej nazwie wahają się od 1,5 do 2. Jak należy przypuszczać, uczelnie oferując kierunek i umieszczając jego efekty kształcenia w dziedzinach zadbały o to, by efektywny wskaźnik kosztochłonności odpowiadał ponoszonym kosztom kształcenia. Dodać trzeba, że kierunek studiów *turystyka i rekreacja*, który był punktem wyjścia dla tworzenia jego „wariantów”, prowadzony jest w kilkudziesięciu uczelniach, które przyporządkowują go do dziedzin: nauk biologicznych (np. Uniwersytet Rzeszowski), nauk ekonomicznych (np. SGH), nauk o kulturze fizycznej (np. Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie), nauk o ziemi (np. Uniwersytet Łódzki), nauk społecznych (np. Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie), nauk rolniczych (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu). Należy tu przyjąć, że przyporządkowanie do jednoznacznie wskazanych dziedzin wynikało z prowa-

dzenia tego kierunku przez jednostkę zatrudniającą kadre akademicką o dorobku naukowym uzyskanym we wskazanej dziedzinie. Kierunki wymienione w tabeli 3. charakteryzują się efektami kształcenia umieszczanymi w różnych proporcjach w dwu (lub więcej) dziedzinach.

Podobne wnioski wynikają z tabeli 3., zawierającej zestawienie wskaźników nadanych przez ministra kierunkowi *kosmetologia*.

Przykładem innego rodzaju kreatywności są „nieklasyczne” nazwy kierunków studiów. W wielu przypadkach nazwy te wskazują na chęć utworzenia kierunku atypowego (por. Rocki, 2018b) w celu wyróżnienia się na rynku edukacyjnym. Niekiedy nazwy takich kierunków sugerują jednak, że merytorycznie są to raczej specjalności w ramach „klasycznego” kierunku studiów. Przykłady takich ofert zawiera tabela 4.

Tabela 3. Wskaźniki kosztochłonności dla różnych wariantów kierunku *kosmetologia*

Nazwa kierunku	Uczelnia	Wskaźnik kosztochłonności
Kosmetologia	PWSZ im. Stanisława Staszica w Pile	3,0
Kosmetologia	Akademia Pomorska w Słupsku	2,9
Kosmetologia	PWSZ w Koszalinie	2,8
Kosmetologia	PWSZ w Koninie	2,6
Kosmetologia	Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie	2,4
Kosmetologia	Podhalańska PWSZ w Nowym Targu	2,4
Kosmetologia	Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	2,0

Źródło: Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 lutego 2018 r. i odpowiednie komunikaty wcześniejsze.

Tabela 4. Atypowe kierunki studiów

Nazwa kierunku	Uczelnia	Wskaźnik kosztochłonności
Broker innowacji w przemyśle spożywczym	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski	2,1
Chemia kryminalistyczna i sądowa	Uniwersytet w Białymstoku	2,5
Coaching filozoficzny	Uniwersytet Opolski	1,4
Doradztwo w obszarach wiejskich	Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie	2,5
Doradztwo publiczne i polityczne	Uniwersytet Śląski	1,0
Europejskie studia optyki okularowej i optometrii	Uniwersytet Warszawski	2,6
Filologiczna obsługa internetu i e-edycje	Uniwersytet Zielonogórski	1,5
Historia i teraźniejszość 40+	Uniwersytet Opolski	1,4
Hortiterapia	Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie	2,5
Humanistyka cyfrowa	KUL	1,5
Koroźja	Politechnika Gdańska	2,5
Militarionawstwo	Uniwersytet Wrocławski	1,5
Sztuka pisania	Uniwersytet Śląski	1,5
Zwierzęta w rekreacji, edukacji i terapii	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski	2,0

Źródło: Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 lutego 2018 r. i odpowiednie komunikaty wcześniejsze.

Podsumowanie

Przytoczone wyżej dane o kreatywności kierunkowej uczelni po nowelizacji prawa o szkolnictwie wyższym wskazują na wykorzystanie szansy, jaką stworzyła likwidacja listy kierunków studiów, wcześniej tworzonej przez ministra, i oddanie kompetencji w tym zakresie uczelniom. Tezę tę potwierdzają statystyki, z których wynika, że tylko w latach 2016–2018 minister nadał wskaźniki kosztochłonności blisko 180 kierunkom, podczas gdy na liście ministra istniejącej do 2011 roku znajdowało się 118 kierunków, a większość jednostek prowadzących kierunki umieszczane „klasycznie” w dotychczasowych dziedzinach nie musiała prosić o zmianę tego wskaźnika. Świadczy to o kreatywności uczelni w tworzeniu kierunków studiów, ale nie o ich innowacyjności. Przeprowadzone analizy wskazują bowiem, że kreatywność – mając wiele przyczyn – tak często związana jest z poszukiwaniem metod na zwiększenie pozyskiwanych środków finansowych lub pozyskaniem kandydatów dzięki „atrakcyjnej” nazwie kierunku, co rzadko związane jest z rzeczywistymi innowacjami dotyczącymi merytorycznego doskonalenia (unowocześniania) programów studiów zapisywanych w efektach kształcenia. Zatem ogólnie rzecz ujmując kreatywność ta nie jest dowodem na innowacyjność. Można także przypuszczać, że scentralizowanie tworzenia kierunków studiów przewidziane w obowiązującym od 1 października 2018 roku nowym prawie regulującym działanie szkół wyższych niewiele zmieni w tym zakresie.

Bibliografia

- Bugaj, J.M., Szarucki, M. (2018). Czynniki determinujące kreatywne środowisko w uniwersytecie. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, 161, 133–145.
- Dietrich, M., Jankowska, A., Osowski, J., Szapiro, T., Podgórska, M., Rocki, M., Trzeciak, M., Mirski, W. (1999). *Koszty kształcenia w szkołach wyższych w Polsce. Model kalkulacyjny kosztów kształcenia*. Warszawa: Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji.
- Frascati Manual 2015. Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. OECD. Pobrane z: <http://www.oecd-library.org/science-and-technology/frascati-manual>
- Osowski, J. (1997). *Jakość kształcenia w szkołach wyższych*. Warszawa: Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji.
- Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 6 lutego 2018 roku o wskaźnikach kosztochłonności dla poszczególnych kierunków stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia, jednolitych studiów magisterskich, a także dla stacjonarnych studiów doktoranckich. Pobrane z: www.nauka.gov.pl/komunikaty
- Rocki, M. (2017). Ocena dopasowania oferty dydaktycznej kierunków ekonomicznych do potrzeb rynku pracy na podstawie czasu poszukiwania pracy przez absolwentów. *Handel Wewnętrzny*, 4(369), 156–168.
- Rocki, M. (2018a). Jakość kształcenia a ekonomiczne losy absolwentów. Analiza przypadków. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1(51), 219–239.
- Rocki, M. (2018b). Kierunki atypowe: szansa czy ślepa ścieżka? *Humanities and Social Sciences*, 2, 213–226.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 29 kwietnia 2008 roku zmieniające rozporządzenie w sprawie wskaźników kosztochłonności

Czy nowe kierunki studiów są dowodem na innowacyjność...

poszczególnych kierunków, makrokierunków i studiów stacjonarnych oraz stacjonarnych studiów doktoranckich w poszczególnych dziedzinach nauk (Dz.U. z 2008 r. nr 82, poz. 489).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 maja 2011 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wskaźników kosztochłonności poszczególnych kierunków, makrokierunków i studiów międzykierunkowych studiów stacjonarnych oraz stacjonarnych studiów doktoranckich w poszczególnych dziedzinach nauki (Dz.U. z 2011 r. nr 110, poz. 646).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 lutego 2012 roku w sprawie sposobu i trybu ustalania wskaźników kosztochłonności dla

poszczególnych kierunków studiów stacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia, jednolitych studiów magisterskich oraz obszarów kształcenia, a także dla stacjonarnych studiów doktoranckich (Dz.U. z 2012 r., poz. 179).

Styhre, A., Sundgren, M. (2005). *Managing Creativity in Organizations: Critique and Practices*. New York: Palgrave Macmillan.

Sztanderska, U. (red., 2014). *Koszty kształcenia na poziomie wyższym*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2017 r., poz. 2183).

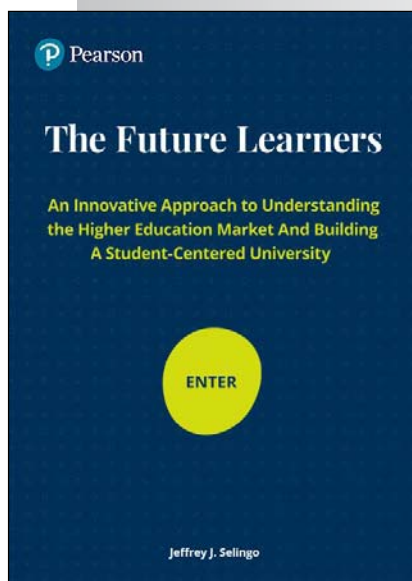
Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669).

Are new fields of study indicative of innovative character of higher education institutions?

In this article, we verify the hypothesis that the creation of new fields of studies at the institutions of higher education is caused by factors other than thorough analysis of the needs demonstrated by employers at the job market. The author analyzes the rules of creating new degrees and the goals of their creation presented by colleges, pointing out in particular to the consequences it bears for financing the institutions of higher education. We demonstrate, through examples, the creativity of colleges and universities in harnessing the legal changes introduced by the new bill, The Law on Higher Education. That transpires, particularly, in exploiting the opportunities created by erasure of the list of degrees, which used to be made by the minister and ceding the authority in this area to the universities. The analysis shows that the creation of new areas of study not necessarily leads to a meritorious improvement (modernization) of the course of studies. That is particularly visible in declared educational outcomes.

Keywords: field of study; innovativeness; cost effectiveness of studies

Marek Rocki jest pracownikiem SGH: pełnił tu różne funkcje szczebla zarządczego, obecnie kieruje uczelnią jako rektor. Od 2005 roku jest senatorem RP. Był przewodniczącym PKA i prezesem Zarządu Głównego AZS. Za interesowania naukowe i dotyczący ich dorobek obejmują zagadnienia związane z modelami ekonometrycznymi i ich efektywnością, problematyką jakości kształcenia w szkołach średnich i wyższych oraz zagadnienia z zakresu zarządzania w szkolnictwie wyższym.

POLECAMY

The Future Learners: An Innovative Approach to Understanding the Higher Education Market and Building a Student-Centered University

Celem badań przeprowadzonych przez firmę Pearson we współpracy z firmą analityczną The Harris Poll było określenie profilu obecnego i przyszłego odbiorcy usług edukacyjnych oferowanych przez instytucje szkolnictwa wyższego w Stanach Zjednoczonych. Badaniem objęto 2600 osób w wieku 14–40 lat. Na tej podstawie powstał raport, który zdaniem autorów ma stanowić kompendium wiedzy oraz zbiór użytecznych wskazówek dla uczelni pragnących dostosować swoją ofertę dydaktyczną do potrzeb obecnych, a szczególnie do przyszłych uczestników edukacji wyższej. Motywacją do podjęcia tych badań była obserwowana, istotna zmiana w populacji osób studiujących – zarówno w odniesieniu do ich wieku, jak i statusu zawodowego. Zauważono bowiem zwiększającą się grupę osób powracających na uczelnie, aby kontynuować naukę po wielu latach przerwy lub wręcz rozpoczynających edukację akademicką w celu rozwoju kariery zawodowej. Jak sugerują autorzy badania, oznacza to również dywersyfikację oczekiwań względem uczelni, które powinny oferować nie tylko tradycyjne studia, ale także różne formy uzupełniania wykształcenia oraz kształcenie dostosowane do konkretnych potrzeb. Jeff Selingo, autor raportu, przedstawia pięć „typów osobowości” uczących się, jak również opisuje możliwe sposoby dostosowania ścieżek uczenia się do potrzeb grup studentów odpowiadających zdefiniowanym typom.

Więcej informacji na temat raportu na stronie: <https://www.pearson.com/corporate/about-pearson/innovation/future-learners.html>